

Александар РАСТОВИЋ
Историјски институт
Београд

БАЛКАНСКИ КОМИТЕТ О МАКЕДОНИЈИ

Балкански комитет је основао 1903. године у Лондону либерални посланик Ноел Бакстон¹ као групу за притисак на британску владу како би се смањила опасност од рата на Блиском истоку и на-терала турска влада да изврши неопходне реформе у Македонији. Овакву оцену о циљевима Балканског комитета дели и професор Филип Грејвс, који истиче да су комитет формирали заступници реформи у европској Турској с циљем да изврше притисак на Форин офис и парламент своје земље како би се побољшало стање у Македонији и у том смислу водили су их искључиво хуманитарни мотиви. Међутим, њихови противници су их оптуживали да су наклоњени хришћанима, а непријатељски расположени према муслиманима као и да протежирају Бугаре на уштрб других нетурских заједница у Турској.² Добар познавалац балканских прилика Хенри Бреилсфорд у својој књизи *The War of Steel and Gold. A Study of the Armed Peace*

---

¹ Noel Edward Noel-Buxton, 1st Baron Noel-Buxton је рођен 1869. године. Био је либерални и лабуристички посланик. образовање је стекао на Harrow College и Trinity College, Cambridge. Током 1896. је био ађутант свога оца Томаса Бакстона који је био гувернер Јужне Африке. У парламент је ушао 1905. године и био посланик још у два наврата, у периоду од 1910. до 1918. и од 1922. до 1930. године. Обављао је дужност министра пољопривреде 1924. и 1929-1930. године. За време Првог светског рата био је у политичкој мисији на Балкану у циљу осигурања неутралности Бугарске. Објавио је велики број књига и публикација између осталих: *Europe and the Turks*; *With the Bulgarian Staff*; *Travels and Reflections*, 1929; и коаутор дела: *The Heart of the Empire*, *Travel and Politics in Armenia*, *The War and the Balkans*, *Balkan Problems and European Peace*, *Oppressed Peoples and the League of Nations*. Умро је 1948. године.

² P.P. Graves, *Briton and Turk*, London, s. a. 88.

истиче да је на британском острву деловао један број незваничних комитета и удружења који су остваривали већи или мањи утицај на Даунинг стрит. Сврстао их је у две групе. Првој су припадали Асоцијација за реформу Конга, Балкански комитет, Антиропско друштво и Друштво за заштиту Аборицина и они су вршили снажан утицај на владу, док друга групација у којој су се налазила разна мировна друштва, Пријатељи руске слободе, Персијски, Египатски и Индијски комитет нису имали готово никакву политичку снагу. Прва група је била и боље организована и имала је већу заштиту и упориште у владајућој класи. У састав извршних одбора ових удружења улазили су велики капиталистички магнати, а подршку су им давали и представници племства и високог свештенства. Ипак, Бреилсфорд подвлачи да Балкански комитет није имао економске везе, а свој успех дугује непрестаном залагању браће Ноела и Чарлса Бакстона, мада су увек могли да рачунају на помоћ Кентерберијског архиепископа у успостављању контаката са најутицајнијим круговима у Форин офису.³ Комитет су чинили истакнути чланови британског парламента, али и представници цркве, новинари, историчари. Поред Бакстона као изразитог бугарофила који није крио своја осећања, у комитету су деловали и Дејвид Џејмс Баучер, Хенри Бреилсфорд, Роберт Грејвс,⁴ посланик Џемс Брајс, лорд Фицморис, лорд Станмор, Херберт Гледстон, Сер Артур Еванс, Лиланд Бакстон као и многи други.⁵ У једном писму упућеном листу *The Times*, Ноел Бакстон је признао да је Балкански комитет највише урадио за бугарске националисте у Македонији. Иначе, успех комитета нарочито је дошао до изражаја 1907. када је извршен притисак на Едварда Греја да убрза реформе у Македонији.⁶ Чланови Балканског комитета су по-

---

³ H. Brailsford, *The War of Steel and Gold. A Study of the the Armed Peace*, London 1917, www.lib.byu.edu/crdh/wwi/comment/Brailsford/AP04.htm.

⁴ Британски генерални конзул у Солуну између 1903. и 1909. године.

⁵ У саставу Балканског комитета налазили су се и: K. C. Westlake, професор међународног права University Cambridge, lord Aberdeen, Sir Edward Fry, Evelyn Ashley, Sir Walter Foster, Sir John Kennaway, J. G. Talbot, (чланови парламента), епископи Бирмингема, Херефорда, Дарама, Ливерпула, Sir Oliver Lodge, Lord Kinnaird, Earl of Lytton.

⁶ J. Zametica, *The Macedonian Question among British Contemporaries: Serbophiles and Bulgarophiles (1897-1920)*, Међународни научни скуп: "Европа и Источно

држали и младотурску револуцију и успоставили односе с њеним представницима, али су врло брзо били разочарани бујањем национализма који су по преузимању власти испољили младотурци. Слично првобитно одушевљење младотурском револуцијом испољио је и Едвард Греј који је изјавио да ће "као резултат величанственог братимљења народа и религија македонско питање као и сва друга слична питања нестати у целини."⁷ Зато су чланови Балканског комитета сматрали да је стварање савеза балканских народа једини начин да се поразе младотурци и Турска.⁸ Преимућство бугарофила у јавном и политичком животу Велике Британије трајаће све до балканских ратова када је оно почело да копни и уступа место просрпској струји.

Балкански комитет је без сумње одиграо најважнију улогу у афирмацији македонског питања у Великој Британији. Његова платформа деловања је објављена у апелу то јест тексту *Наш задатак у Македонију (Our Duty to Macedonia)*. У овом својеврсном манифесту изнете су фазе у развоју македонског питања и подаци који говоре о несносном положају тамошњег становништва изложеног тиранији и истребљењу од стране турских власти. У апелу се изражавала и нада да ће Велика Британија одиграти важну улогу у решавању македонског проблема.⁹ Балкански комитет је организовао велику мрежу за прикупљање финансијске помоћи за настрадало становништво током гушења устанка од стране турске војске. У ту сврху при комитету је формирана специјална мисија *The Macedonian Relief Committee* на чијем челу се налазио Хенри Бреилсфорд, а секретар је био Томас Фовел Бакстон¹⁰. До октобра 1903. скупљено је двадесет пет хиљада фунти које су затим чланови мисије предвођени брач-

питање (1878-1923). Политичке и цивилизацијске промене", Зборник радова књ. 18, Историјски институт САНУ, Београд 2001, 329.

⁷ S. Lee, King Edward VII. Biography, London 1925, 625.

⁸ Исто, 330.

⁹ X. Андонов Пољански, Одгласот на Илинденското востание во Америка и Европа, Историја, IV, 1, Скопје 1968, 45.

¹⁰ Sir Thomas Fowell Buxton, 3rd Baronet, је рођен 1837. године. Похађао је Harrow School и Trinity College, Cambridge. Био је гувернер Јужне Африке од 1895. до 1899. године. Том приликом посебну пажњу је посветио социјалним питањима. Сматран је једним од најбољих гувернера Јужне Африке. Био је председник извршног одбора Балканског комитета. Умро је 1915. године

ним паром Бреилсфорд истог месеца однели као помоћ најугрожене- нијима у Македонији. У рад ове хуманитарне мисије били су укључени и леди Елеонора Томсон, Мери Дарам, Хенри Невинсон, либерални новинар. Чланови мисије су остали више од шест месеци у Македонији где су делили новац, храну, ћебад, алат, санитарски материјал, набављали жито за исхрану људи. За све те акције утрошено је укупно четрдесет хиљада фунти, а помоћ је добило више од педесет седам хиљада људи. Мисија је дала значајан допринос сузбијању епидемије тифуса и дифтерије у Битољу и Костуру, а њени чланови су опремили и отворили и три болнице у Охриду, Костуру и Битољу и диспанзер у Ресну. Њихова делатност је нарочито била изражена у битољском вилајету где је интезитет устанка био највећи, а турске одмазде према становништву најригорозније. Међутим, према сопственом признању чланови мисије су се суочавали с бројним проблемима, препрекама и формалностима које су им наметали представници турске администрације.¹¹

Чланови Балканског комитета су своје акције спроводили посредством штампе и објављивањем посебних публикација. Међутим, њихова специјалност је била организовање многобројних митинга и протеста широм земље чије одржавање је олакшавано иритирајућим изјавама Алфреда Балфура у прилог политике турске владе. Од августа до децембра 1903. године одржано је више од двесто митинга и протесних скупова.¹² На њима су се исказивале симпатије за борбу хришћанског становништва Македоније, а против турске власти што је навело владу да постепено почне да мења своју дотадашњу туркофилску политику. Митинзи у знак подршке Македонији и борби тамошњих хришћана организовани су и током 1904. 1905. 1906. и 1908. године. Највећи митинг такве природе одржан је у Лондону 17. августа 1903. године у сали Сент Џејмс хола (*St. James Hall*). На њему су присуствовали бројни представници британског политичког и културног живота. Донета је резолуција у којој се истицало да лоша управа у Македонији и неуспешни напори да се изврше реформе под турском контролом нужно захтевају да престане

---

¹¹ R. W. Graves, *Storm Centres of the Near East*, London 1933, 201.; H. V. Nevinson, *Fire of Life*, London 1935, 195.

¹² X. Андонов Пољански, *Одгласот на Илинденското востание*, 46.

директна султанова управа над македонским провинцијама. Обавезе које је Велика Британија примила на Берлинском конгресу захтевају од ње да направи кораке за престанак убистава и пљачки које се тамо настављају. Увиђајући опасност од глади међу избеглицама које су у борбама остале без домова од Балканског комитета се тражило организовање прикупљања средстава за помоћ угроженима.¹³

Поновљени митинг Балканског комитета одржан је 29. септембра 1903. године у сали Сент Џејмс хола уз присуство више од пет хиљада људи. На скупу коме је председавао бискуп од Ворчестера, говорили су између осталих и посланици у доњем дому британског парламента Џејмс Брајс (председник Балканског комитета), лордови Станвор и Фарер, Сир Томас Фовел Бакстон, (председник Извршног одбора Балканског комитета), свештеници Англиканске цркве, педесет новинара. Том приликом су усвојене три резолуције о Македонији. У првој се тражило да престане лоша турска управа у Македонији и да се замени администрацијом којом ће управљати особе које неће ни постављати нити отпуштати турска влада. У другој се истицало да у "погледу директне одговорности Велике Британије за успостављање цивилне владе у Македонији, ми озбиљно апелујемо на саветнике његовог величанства да учине највише што могу у циљу брзе сарадње са другим европским силама како би се прекинула ужасна варварства која чине турске трупе и обезбедиле реформе које би спречиле понављање сличних злочина против човечности". Трећа резолуција је обавезивала чланове Балканског комитета да покрену сакупљање помоћи за бескућнике и избеглице које су морале да напусте своје домове.¹⁴

Занимљиво је да су скоро сви учесници митинга помињали писма председника владе Артура Џемса Балфура, надбискупу Кантерберијском, који је представљао платформу британске владе на Балкану, а који је жестоко критикован. Овај скуп је изазвао велико интересовање британске штампе која га је окарактерисала као партијски скуп с обзиром на то да се похвално говорило о Сан-Стефанском уговору, а негативно о Берлинском конгресу. По мишљењу британских листова главни задатак митинга је био да се енглеска

¹³ Исто, 47.

¹⁴ Macedonia, The Times, September 30, 1903.

влада доведе у незгодан положај пред предстојеће изборе захтевом да Велика Британија изађе са иницијативом да се турска власт у потпуности протера из Македоније и оптужбама да је она (влада, нап. аутора) одговорна за све невоље балканских народа. Ипак, штампа је признала да је скуп сазван и да би се осудили злочини у Македонији и показало Европи да је Велика Британија хришћанска земља која је увек тежила остваривању слобода и хуманости. Тако је лист *The Globe* у уводнику констатовао да избор говорника и тон њихових беседа говоре у прилог оцени о партијском карактеру скупа. У тексту су се критиковали захтеви који су упућени влади да затражи од турске владе да повуче своју управу из Македоније. По мишљењу редакције листа учесници митинга нису размишљали о реакцијама Аустрије и Русије који су добили право контроле постојећих реформи у Македонији.¹⁵

С друге стране *The Times* је бранио Балфурово писмо истичући да се британски председник владе понаша као одговоран политичар, а *The Morning Post* напомиње да су ствари у Македонији закупале комитске чете, док је турски султан окарактерисан као заговорника мира који је пристао да заведе реформе под управом Аустрије и Русије. Жестоке оптужбе на рачун учесника скупа изнео је *The Daily Telegraph* који је истовремено отворено устао у заштиту источне политике лорда Ленсдауна. На страницама овога листа се истицало да "све што се може учинити да се поправи судбина султанових поданика, хришћана и муслимана, учинио је лорд Лендаун. Ми немамо симпатије према сентименталним агитацијама које очевидно немају бољи или узвишенији повод него да доведу у забуну данашњу владу".¹⁶ И гласило Форин офиса *Standard* је стао на страну владе оптужујући чланове и присталице Балканског комитета да су опседнути доношењем резолуција и да подлежу разузданим осећањима, док државници у исто време обављају свој посао. Према проценама редакције овог листа, општа ситуација у Македонији није тако лоша и ствар се креће у добром правцу. Са страница *Birmingham Daily Post*-а саосећало се с патњама народа у Македонији и подржавало одржавање митинга у знак протеста због тамошњих ужаса, али

---

¹⁵ Исто.

¹⁶ Исто.

се није прихватао захтев о интервенцији Велике Британије с обзиром на то да нити Русија ни Аустро-Угарска као гаранти мира у Македонији то нису желели. О овом митингу, српску владу је детаљно известио Александар Јовичић, српски отправник послова у Лондону, који је такође био присутан на скупу.¹⁷

Балкански комитет је организовао и митинг 29. марта 1904. године у дворани Какстон хол (*Caxton Hall*) у Лондону када су осуђена турска зверства у Македонији и позвана британска влада да уместо дотадашњих јалових руско-аустријских реформи предложи постављање једног хришћанског гувернера у Македонији који би био независан у односу на турског султана и једино одговоран великим силама. Занимљиво је да су чланови Балканског комитета одустали на овом скупу од захтева за аутономију Македоније. У раду тог митинга учествовали су делегати из свих делова земље, угледни представници британског јавног и политичког живота (др Монро Гибсон, лорд Абердин, бивши либерални министар, лорд Бичам, професор Џејмс Брајс), представници из Француске (Виктор Берар¹⁸, уредник француског часописа *Revue de Paris*), Италије (сињор Ањолети) и Бугарске (госпођа Каравелов, удовица бившег председника бугарске владе). Скупом је руководио епископ од Рочестера. Учесници протестне конференције усвојили су две кратке резолуције. У првој, насловљеној *Лоша турска управа* констатовало се да је наставак рђаве турске политике у Македонији срамота за цивилизовану Европу и осуђивала су се злодела и насиља која су Турци тамо чинили. У другој резолуцији се истицало да се македонско питање може једино решити ако та област добије једног гувернера који би био самосталан у односу на султана и одговорао за свој рад једино великим силама.

Скоро сви учесници расправе су истицали да се састанак одржава у критичном тренутку за Македонију, и да је срамота што хришћански свет није у стању да заустави њено пропадање. Осуђивало се и слабо интересовање британске владе за тамошња збивања. На-

¹⁷ АС, МИД, ПО, 1903, Ф-VI, Д-V, Пов. бр. 107, Јовичић-МИД-у, 19. IX / 2. X 1903.

¹⁸ Виктор Берар (1864-1931) француски научник и балканолог. Исказивао је велики интерес за македонско питање. Објавио многобројне радове о Македонији: *La Turquie et l' Hellenisme Contemporaine* (1895), *La Macedoine* (1897), *La Politique du Sultan* (1898), *Pro Macedonia* (1904).

веден је драматичан извештај леди Томсон из Битоља у коме се упозоравало да су скоро сва деца рођена за време тамошњег устанка умрла као и њихове мајке, а да је на стотине жена силовано. Дискутанти су позвали владу да што пре помогне невољницима и учини све како би се они ослободили тог бедног стања у коме су се налазили. То се могло остварити или путем снажне изјаве, слањем ратне флоте у воде Турске или, у најнужнијем случају, применом силе како би се успоставио ред и мир. Хенри Невинсон је врло упечатљиво и потресно описивао жалосно стање ствари у Македонији где је боравио након гушења устанка. Чувене су његове речи које је том приликом изговорио: "Када се ти људи не би побунили, они не би заслужили да се назову људским бићима. Њихов је устанак последњи протест против вечне тираније."¹⁹

Запажен говор је одржао професор Џејмс Брајс, који је говорио у прилог свих балканских народа. По њему су постојала два основна проблема која су отежавала решавање македонског питања. Први је карактер Турака, а други тенденције великих сила. Истакао је саосећање са проблемом европских сила које су суочене са тврдоглавошћу и инатом турске владе с којом је иначе веома тешко изаћи на крај. Сматрао је да би се прихватањем захтева за именовањем једног гувернера који би био аутономан у односу на турску власт, начинио велики корак у решавању многих других проблема важних за потпуно разрешење македонског и Источног питања у целини. Професор Џејмс Брајс је изнео мишљење да ће се Велика Британија много више него до сада ангажовати у решавању Источног питања јер је њен допринос у том погледу увек био признат, мада је понекад наступала из свог себичног и уског интереса. Сматрао је да његова земља има легално право да предњачи у решавању македонског питања.

Што се тиче говора осталих учесника скупа, Виктор Берар се оштро окоимио на Русију и Аустро-Угарску због саботирања реформи. Сматрао је да решење за Македонију треба да буде истоветно са критским моделом то јест да за ту област треба испословати европску жандармерију и одговорног гувернера. Удовица бившег бугарског премијера, госпођа Каравелов изнела је конкретне податке о тридесет хиљада избеглица из Македоније који су пребегли на тери-

---

¹⁹ АС, МИД, ПО, 1903, Ф-VI, Д-V, Пов. бр. 107, Јовичић-МИД-у, 19. IX / 2. X 1903.

торију Бугарске, а међу њима је било и двесто деце која су остала без оба родитеља. Методистички свештеник Монро Гибсон је изнео жестоке критике на рачун лорда Персија, државног подсекретара у Форин офису због његове одбране владе Абдул Хамида и срамних поступака турских власти према устаницима. Гибсон је осуђивао и велике силе због оклевања да прекину зверства у Македонији. И овај митинг пропратила је лондонска штампа, а нарочито опширно *The Daily News*. На његовим страницама су се одобравале изнете критике на рачун британске владе и лорда Ленсдауна. Изражавало се жаљење због нерешавања македонског питања и тражило да Велика Британија предузме независну акцију за његово решавање. О овом скупу српску владу је такође детаљно информисао Александар Јовичић.²⁰

Непосредно уочи одржавања овог митинга, посланик Брајс је као председник Балканског комитета упутио интерпелацију Доњем дому британског парламента у којој је затражио информацију о току извођења реформског пакета у Македонији, реорганизацији жандармерије, о намерама британске владе да спроведе реформе великих сила без одгађања. Мислио је да се морају предузети одлучне мере како би се спречиле фаталне последице опструисања утврђених реформи. Одговор на ова питања је дао лорд Перси који је одбацио оптужбе да је његова влада неактивна у погледу решавања македонског питања и спровођења реформи. Подсетио је да је главна прекупација Лондона да помогне Русији и Аустро-Угарској у остваривању реформи. Одбацио је и оптужбе да је дошло до ометања реформног пакета од стране Турске. Чак је изразио и разумевање за проблеме које има турска влада у његовом спровођењу.

Иначе, сличне резолуције су доношене и на свим осталим митинзима који су тих недеља и месеци организовани. До краја 1903. је усвојено 495 а током 1904. још сто резолуција.²¹ У свима њима су се изражавале симпатије и солидарност са борбом тамошњих народа, протествовало против зверства које су чиниле регуларне али и нерегуларне турске трупе, захтевала интервенција великих сила како би се криза ефикасно решила односно како би се Македонија коначно

²⁰ АС, МИД, ПО, 1904, Ф-VI, Д-VIII, Пов. бр. 536, Јовичић-МИД-у, 18. /31. III 1904.

²¹ Х. Андонов Пољански, Велика Британија и Македонија, Годишен зборник, књ. 5-6 (31-32), Скопље 1979/80, 47.

ослободила турске власти и стекла аутономију. Такође се тражило да Македонија добије посебног гувернера и да се покрену неопходне реформе. Истицана је и одговорност британске владе за решење македонског проблема.²²

Активности чланова Балканског комитета у прилог решавању македонског питања односно њихови напори да Македонија добија аутономију и ослободи се власти турског султана наставиле су се и у годинама после гушења устанка. О томе је врло исцрпно српску владу обавештавао Александар Јовичић који је само током прва три месеца 1905. године послао четири исцрпна извештаја о акцијама и ставовима Балканског комитета. У писму упућеном Пашићу 18. јануара 1905. године, Јовичић јавља да Балкански комитет који с времена на време захтева од енглеске владе да предузме енергичније мере против Турске у корист Бугара заступа гледиште да ће се редовно стање у Македонији вратити када та област буде добила аутономију. Он је упознао српску владу да је тај комитет 28. и 29. децембра 1904. упутио Меморандум енглеској влади и Ленсдауну о томе да се Мирцштешки споразум недовољно спроводи. У њему је тражено да се министар Ленсдаун изјасни о томе какве мере намерава да предузме енглеска влада да се тај програм оствари. Јовичић такође преноси одговор Форин офиса од 11. јануара 1905. који се обавезао да ће узети у разматрање њихове примедбе. На крају извештаја пренето је и писање *Globe* који је објавио текст уредништва под насловом *Бугарска и Македонија* у коме је прочитана права лекција Бугарима због њихове агитације у Македонији.²³

У следећем писму који је о Балканском комитету упутио српској влади 2. марта 1905. године, Јовичић извештава да су чланови комитета поднели интерпелацију Доњем дому парламента у коме траже да британска влада дефинитивно учини крај несносном стању у Македонији, на основу Ленсадуновог обећања да ће предложити постављење генералног гувернера који би био одговоран Европи, а не султану, ако се реформе које су предузеле Аустрија и Русија не покажу успешним. Према објашњењима Форин офиса главни разлог што Мирцштешки програм није показао задовољавајуће резултате је

---

²² Исто; Х. Андонов Пољански, Одгласот на Илинденското востание, 45-46.

²³ АС, МИДС, ПО, 1905, Ф-V, Д-V, М/18, Пов. бр. 45, Јовичић- Пашићу, 6. I 1905.

деловање револуционарних комитета због којих су Турци послали велику војску у Македонију ради одржавања реда и сигурности. Александар Јовичић истиче да је председник владе Балфур такође у парламенту говорио о Македонији и навео разлоге зашто његова влада тамо не може у том тренутку да покрене одвојену акцију. По мишљењу српског дипломате, Србија може да буде задовољна што сви напори "неодговорног Балканског комитета" не налазе практичног одзива код британске владе која не жели да револуционарном комитету у Македонији пружи наду у помоћ Енглеске све док он буде изазивао и подржавао тамошње зулуме и крвопролиће.²⁴

Средином марта исте године Александар Јовичић је упутио још једно писмо у коме је известио о полемици између чланова Балканског комитета међу којима су били и Бреилсфорд и Ноел Бакстон и британска научница Мери Дарам о македонском питању у *The Times*-у. Бреилсфорд је у одговору упућеном Дарамовој признао да је тачна њена оцена да у Македонији неће бити мира све док постоје комитети, при чему су Турци неспособни да их угуше. Када се тамо заведе пуна европска контрола онда неће бити више потребе за постојањем комитета пошто ће се они сами од себе растурити.²⁵ Коначно, из Јовичићевог извештаја од 4. априла 1905. сазнајемо да је неколико угледних чланова Балканског комитета међу којима и Џемс Брајс, Џемс Баучер, Викторија Бакстон учествовало у писању књиге *The Balkan Question, the Present Conditions of the Balkans and of European Responsibilities by various writers edited by Luigi Villari* објављене у Лондону фебруара 1905. године. Циљ ове књиге по Александру Јовичићу је да код читаоца створи уверење да је једино решење за Македонију да се она извуче испод власти султана и да су сви реформни покушаји не само узалудни него и штетни. Кроз дело иначе провејава основна замисао да би се Македонија могла поделити на три области: српску, бугарску и грчку, али би најбоље решење било да добије аутономију под заштитом Европе.²⁶

Чланови Балканског комитета су се истакли и по упућивању неколико важних меморандума британској влади и јавности о ситуа-

²⁴ АС, МИДС, ПО, 1905, Ф-III, I/99, Пов. бр. 313, Јовичић- Пашићу, 19. II 1905.

²⁵ АС, МИДС, ПО, 1905, Ф-I, Б/22, Пов. бр. 726, Јовичић-Пашићу, 4. III 1905.

²⁶ АС, МИДС, ПО, 1905, Ф-V, Д-V, М/18, Пов. бр. 528, Јовичић- Пашићу, 4. IV 1905.

цији у Македонији у којима су се износила могућа решења тог деценијски нерешеног и спорног питања. Први такав Меморандум се појавио у јавности још крајем августа 1903. године, а његова садржина је објављена у *Standard*-у 27. августа те године. Занимљиво је да је документ израдио извесни Евжен Лазаревић Черлицки, али то у ствари и није био текст Балканског комитета већ његово дело које је објавио у име Балканског комитета. Евжен Лазаревић је био пустилов чије је име први пут поменуто за време Драјфусовог суђења у Ремсу. Он лично веровао је да води порекло од старе српске царске династије, и да има мисију да помогне ослобођењу Македоније и Албаније. Иако је аутор овог Меморандума контроверзна личност, одлучили смо се да презентујемо његов садржај због занимљивих и детаљно разрађених предлога у вези са могућим решењима за Македонију и будућност и Балканског полуострва.

Меморандум је носио наслов *Пројект аутономног македонског комитета* и упућен је турском султану и свим европским силама. У њему се тражило увођење аутономије за Македонију, односно да се од територија солунског, битолског, косовског, једренског скадарског и јањинског вилајета образују четири области и то: Албанија (која би се простирала на територији скадарског и јањинског вилајета), Македонија (заузимала би битолски и солунски вилајет), Стара Србија (обухватала би косовски вилајет) и Тракија (припао би јој једренски вилајет). Овако компоноване територијалне јединице би добиле административну аутономију, али би и даље директно остале подређене политичкој и војној контроли Порте. О реду и миру у тим областима би се старала међународна и локална полиција, а европске силе би именовале посебног комесара на три године који би надгледао одржавање јавног реда и мира. На челу области би се налазио гувернер кога би постављала Порта, а који би био Европљанин. Његов мандат би трајао пет година. Аутор Меморандума је предлагао и да се установи европска комисија у чији састав би улазили и делегати из све четири области. Ингеренције ове комисије би биле организација области, одређивање обласних граница и утврђивање административне, судске и финансијске власти. Она би утврђивала и износ данка на висину турског јавног дуга. Све одлуке тог тела би се у коначној верзије потврђивале у Цариграду. Султан би имао обавезу да повуче из ових области војску, а уместо ње образовао

би се војни окупациони корпус састављен од четрдесет пет хиљада војника подељен у четири дивизије. Корпус би сачињавали војници добровољци регрутовани из европских земаља. Коначно, сви међународни уговори које је Порта склопила са великим силама, а односили су се на ове аутономне области и даље би остали на снази.²⁷

Балкански комитет је 18. марта 1907. године приредио Меморандум који је иначе осим енглеској влади упућен и владама балканских земаља. У њему се истицало да је комитет од свог оснивања вршио притисак на британску владу и велике силе да предузму енергичне мере како би се извршиле реформе у Македонији. Осим тога, комитет је радио на ширењу симпатија према балканским државама у енглеској јавности сматрајући да им треба дозволити да развијају свој национални живот и институције без страног мешања. У наставку се износио став да балканске државе Бугарска, Грчка, Румунија и Србија међусобно ускладе своје политике и сагласе се око заједничког решења македонског питања. Писци Меморандума су и указивали на то да је управо у Македонији дошло до сукобљавања различитих хришћанских народа и да би зато за све њих од посебне користи био раст пријатељских односа, економских и политичких веза међу балканским државама.²⁸

Такође, крајем марта 1908. године Балкански комитет је упутио владама великих сила веома значајан Меморандум под називом *Акција великих сила у Македонији до краја 1907. године*. Садржај текста чији су аутори професор Вестлејк, Ноел Бакстон и Виљем Мур, веома драматичим тоном указује на тешко стање ствари у Македонији. У Меморандуму се констатовало да је ситуација у тој турској провинцији ужасна, а да су велике силе карактером своје интервенције произвеле много крвопролића, анархије и повреда сваке врсте. Дејство реформи из Мирцштега за последње четири године је било ужасно. Трећи члан програма је подстакао на политичка убиства у већим сразмерама. Силе су ставиле у изглед али нису оствариле промену територијалних граница административних јединица у намери да се изврши правилније груписање народности. Резултат

²⁷ АС, МИДС, ПО, 1903, Ф-IV Д-III, Пов. бр. 1571, Посланство у Лондону-МИД-у, 15/28. VIII 1903.

²⁸ АС, МИДС, ПО, 1908, Ф-IV Д-IV, Пов. бр. 435, Милићевић-Пашићу, 9. III 1907.

тога је био да се земља купа у крви грозније него 1903. године. Од када је Мирцштешки програм уведен у тој земљи је од милион становника побијено десет хиљада људи, а међу њима велики број жена и деце. Присутна су и свакојака друга насиља, а рушења кућа, уништавање имовине, одвођење стоке се врши и даље у огромној мери. Народосне чете изван Македоније тероришу села да би извршили политику обраћања, док турске трупе избегавају сукоб с њима. Официри великих сила су немоћни да се боре с тим злом. Силе им не дају никаква права да са трупама интервенишу. Стога они не могу ни да униште чете нити да поправе држање војника. Једино је дошло до побољшања стања у жандармерији. Али турске власти не допуштају реформној жандармерији да предупреди злочине него то поверавају војсци и полицији. У Меморандуму се указивало на то да су аустријска, немачка и руска дипломатија стално правиле сметње реформама постављањем разних ограничења и спасавањем султановог суверентства. Комитет је сматрао да када не би било опозиције неких сила, европски концепт би у Цариграду могао да обезбеди финансијској комисији и жандармеријским официрима стварну извршну контролу. Кад би европски официри преузели команду над трупама и кад би били одговорни само европској комисији, брзо би уништили чете и повратили безбедност живота и својине.²⁹

Овом Меморандуму претходио је извештај и резолуција о стању које је тамо владало, а који су упућени јавности 14. јануара 1908. на конференцији о Македонији чији је организатор био управо Балкански комитет. У ова два документа се констатовала немогућност истинских реформи докле год Турска буде господар те области и истицала одговорност Енглеске и великих сила за неуспех мирцштешких реформи. Такође, тражило се да се војна и цивилна контрола у Македонији пренесе на европску финансијску комисију која би требало да буде одговорна једино великим силама. Од британске владе се захтевало да предложи силама цео план европске контроле коју је формулисао лорд Ленсдаун 1905. године.³⁰ Када је Едвард Греј изложио британски предлог реформи за Македонију, Балкански комитет се међу првима огласио посебном резолуцијом изражавају-

---

²⁹ АС, МИДС, ПО, 1908, Ф-IX Д-IV, Пов. Бр. 616, Милићевић-Пашићу, 17. III 1908.

³⁰ АС, МИДС, ПО, 1908, Ф-IX Д-II, Пов. Бр. 146, Милићевић-Пашићу, 20. I 1908.

ћи захвалност британском шефу Форин офиса што води политику македонских реформи, дајући му подршку због спровођења такве политике.³¹

Када се говори о активностима Балканског комитета никако не треба занемарити и директне контакте које су његови чланови имали са најважнијим личностима британског државног и политичког естаблишмента у вези са решавањем македонског питања. Један од најзначајнијих сусрета такве врсте десио се 9. јула 1907. године. Тада је делегација од педесет најугледнијих чланова Балканског комитета посетила министра Едварда Греја са намером да изразе жељу да енглеска влада издејствује јачу европску контролу над реформама у Македонији. Колико је та посета била важна показује чињеница да су се у делегацији налазили три епископа, пет свештеника, двадесет два члана парламента, председник комитета Вестлејк са свим члановима. На челу делегације био је Кантерберијски архиепископ, највише свештено лице у Великој Британији. Архиепископ је констатовоао да су сви чланови делегације сагласни да је тренутна ситуација у Македонији жалосна и да велики део одговорности за то сноси Енглеска чији трговински и индустријски интереси не дозвољавају да скрштених руку гледа на стање у Македонији. Такође, она по својој традицији не може остати равнодушна према неправдама које се дешавају у свету.

Греј је одговорио да је у парламенту презентовано стање у Македонији и да је природно да људи који се интересују за балканске прилике изнесу свој став. Подсетио је на акције које су покренуте да би се хришћани заштитили од агресије турске владе. Реформе су по њему имале извесног дејства иако се није постигао жељени ефекат. Енглеска се са своје стране заложила код турских власти да покрене питање побољшања администрације. Ипак, признао је да тамо још влада велико растројство, посебно кад је реч о личној сигурности. Дешавају се разни злочини непрестано и њих врше хришћанске народности једна против друге. Међу њима постоји ривалитет који није постојао до интервенције великих сила. Он је настао као последица њиховог веровања да интервенција великих сила може изазвати аутономију или поделу Македоније. Британски мини-

³¹ АС, МИДС, ПО, 1908, Ф- IX Д-V, Пов. бр. 665, Милићевић-Пашићу, 29. III 1908.

стар је био мишљења да Енглеска не може сама да оствари идеју о постављењу главног гувернера Македоније, јер је за то потребна сагласност свих сила. Рекао је и да његова влада пажњу обраћа на две околности. Влада ће се потрудити да спречи даљи рад ривалских четничких чета у Македонији, јер ако се њихове активности наставе, владе које нису биле у стању да спрече настанак тих чета на својим територијама ће морати да знају да ће изгубити симпатије великих сила. Категорички је тврдио да ништа не може боље повратити ред и мир него нестанак чета. Друго, обећао је да ће се Велика Британија ангажовати на реформи правосуђа.³²

Почетком 1907. године међу члановима Балканског комитета је дошло до размимоилажења по питању македонске аутономије и њене будућности. Искристалисала су се два различита погледа. Поједини чланови су заступали гледиште да треба наставити са програмом реформи и тражењем аутономије под контролом великих европских сила, док је друга групација сматрала да треба ићи на њену поделу по принципу народности и договор балканских држава. Ипак, постојао је јединствен став да је тамошња ситуација изузетно тешка, да се реформе не спроводе жељеним темпом и да британска влада мора да се много активније ангажује у решавању македонског питања. Међу члановима комитета је преовладавало размишљање да ће Бугарска ускоро угазити у рат с Турском.³³ О поделама међу члановима комитета у вези са решавањем македонског питања посланик Милићевић је обавестио српску владу 29. марта 1907. Његова је оцена била да не постоји већинско расположење нити за солуцију аутономије ни да територијалне поделе на народносном принципу. Међутим, сматрао је да подвојеност чланова Балканског комитета иде на руку српским интересима.³⁴

Нови ветрови који су почели да дувају у Балканском комитету у правцу залагања за поделу Македоније између балканских држава на етничком принципу изазвало је велику забринутост бугарске владе и њених политичара, с обзиром на то што је до тада коми-

---

³² АС, МИДС, Генерални конзулат Будимпешта, 1907, Пов. бр. 311, МИД-Генералном конзулату у Будимпешти, 20. II/5. III 1907.

³³ АС, МИДС, ПО, 1907, Ф-IV Д-V, Пов. бр. 1027. Грујић-МИД-у, 27. VII 1907.

³⁴ АС, МИДС, Просветно политичко одељење, 1907, I-ред 572, ПО МИД-а-конзуларном одељењу МИД-а, 16. /29. III 1907.

тет заступао пробугарске ставове. Бугарској влади се није свиђало што су се размишљања комитета о етнографској подели Македоније поклапала са истоветним залагањима српске и грчке владе. Бугарска је са негодовањем гледала и на зближавање грчких и српских комитета који су почели заједнички да раде против Бугара у Македонији. Такав развој догађаја није ишао у прилог Бугарској која је сматрала да има ексклузивно право на Македонију.³⁵

Иначе, Балкански комитет је нарочито активно деловао током балканских ратова у намери да придобије домаћу јавност у прилог савезника. Комитет је концем 1912. године издао један манифест који је конципирао Артур Еванс, а у коме су се подржавале праведне тежње балканских народа и упутио га делегатима балканских савезника на Лондонској мировној конференцији. Чланови комитета су се посебно ангажовали на прикупљању помоћи балканским народима, у првом реду новца, одеће и обуће за рањенике и пострадао становништво у зони борбених дејстава. За сваку земљу је формиран посебан пододбор. Председница српског пододбора је била Леди Монд, супруга сер Алфреда Монда, богаташа и либералног члана Доњег дома парламента. Она се ангажовала на прикупљању новчаних прилога и ствари како за српске рањенике тако и за породице сиромашних војника. Помоћ је прослеђивала преко Црвеног крста и Кола српских сестара.³⁶

Поларизација комитета на пробугарску и просрпску струју нарочито је дошла до изражаја током Другог балканског рата. Заступници прве струје су били Ноел Бакстон и Дејвид Баучер, а друге сир Артур Еванс. Међутим, управо су представници бугарског крила Балканског комитета доживели прави фијаско у својим напорима да продобију мњење своје земље за бугарску ствар. Наиме они су наишли на на велике проблеме у лобирању британске званичне политике која је након информација о подмуклом нападу Бугара на Србе и Грке и вестима о злоделима бугарских јединица изазвала промену у расположењу и односу према Бугарима. Британски политичари и јавно мњење су тада све више исказивали симпатије у корист Србије. Такође, агитација пробугарског крила комитета у при-

³⁵ АС, МИДС, ПО, 1907, Ф-II, Д-V, Пов. бр. 257, В. Љотић-Пашићу, 15./28. IV 1907.

³⁶ АС, МИДС, ПО, 1912, Ф-XIII, Д-VII, Пов. бр. 3890, С. Грујић-МИД-у, 12. X 1912.

лог стварању аутономне Македоније у британском парламенту је не-славно завршена енергичном изјавом Едварда Греја да његова влада неће прихватити иницијативу о аутономији Македоније, јер такав предлог не би имао шанси за успех. То је био очит шамар бугарској идеји о аутономној Македонији.

Сматрамо да је Балкански комитет и поред свих ових тенденција одиграо важну улогу у промовисању балканске ствари, а самим тим и српске, у британској јавности, посебно током Првог балканског рата. Својом хуманитарном акцијом допринео је ублажавању тешких прилика у коме су се налазили борци и рањени као и цивили на територијама које су биле изложене ратним операцијама. Осим тога, чланови комитета су својим хуманитарним акцијама помагали и породице погинулих и сиромашних српских војника што је и била основна активност српског пододбора у оквиру Балканског комитета.

Aleksandar RASTOVIĆ

THE BALKAN COMMITTEE ON MACEDONIA

Summary

The basic aim of the Balkan Committee founded in London in 1903 was to put pressure to bear on the British Government to reduce the danger of war in the Near East and to make the Turkish Government carry out the necessary reforms in Macedonia. The Committee was founded by the supporters of reforms in Turkey with a view to influence the Foreign Office and the Parliament of their country to insist on the improvement of the conditions in Macedonia, and they were motivated solely by humanitarian considerations. The Committee included eminent members of the British Parliament, representatives of the Church, journalists and historians. Its activity (political, publicistic, humanitarian) became especially prominent during the rising in August 1903, during the revolution of the Young Turks and during the Balkan Wars. There were several currents of opinion within the Committee; the most influential was the Bulgarophile group, which prevailed until the Balkan Wars, after which the pro-Serbian stance proved stronger.